

keréknyomok

2008/TÉL ORIENTALISZTIKAI ÉS BUDDHOLÓGIAI FOLYÓIRAT

Tartalom

TANULMÁNYOK, FORDÍTÁSOK

URAY-KÖHALMI KATALIN
Geszer Kán három felesége 3

SÁRKÖZI ALICE
Vallási türelem
a mongol kánok udvarában 14

BIRTALAN ÁGNES
Nyugat-mongol (dzahcsin)
buddhista népdalok 25
*(A Magyar-mongol nyelvjárás-
és népi műveltségkutató expedíció
1991-es gyűjtéséből)*

MAJER ZSUZSA
A cam tánc hagyományának
felélesztése Mongóliában 37

TELEKI KRISZTINA
Az egykori mongol kolostorfőváros
szentélyei 63

SZILÁGYI ZSOLT
A IX. Halha Bogdo Gegen
Dzsebcundamba Rinpocse
rövid életrajza és napjainkban
betöltött szerepe 86

KÓSA GÁBOR
A Világ Tiszteltje és a Nagyság Atyja 95
(Buddho-Manichaica II.)

SZABÓ KRISZTINA
TÓTH ZSUZSANNA
A megszabadulás ékköve 111
(részletek)

KRITIKÁK, RECENZÍÓK

Paul Williams
with Anthony Tribe:
Buddhist Thought.
A Complete Introduction
to the Indian Tradition. 125
Hidas Gergely

Qiancheng Li:
Fictions of Enlightenment.
Journey to the West,
Tower of Myriad Mirrors
and Dream of the Red Chamber. 126
Kalmár Éva

SUMMARIES IN ENGLISH 130

E számunk szerzői

SZILÁGYI ZSOLT

A IX. Halha Bogdo Gegen Dzsebcundamba Rinpocse rövid életrajza és napjainkban betöltött szerepe

Rezümé: A mongol buddhista egyház vezetője a IX. Halha Dzsebcundamba fontos, ugyanakkor a körülmények következtében meglehetősen sajátos szerepet tölt be a napjainkban a mongol buddhizmus és a mongol buddhista egyház életében. Rajta kívül álló okok miatt kénytelen mongol híveitől távol tölteni mindennapjait, kapcsolata egyházával jórészt csak a hozzá látogató zárandokokon keresztül, közvetett módon valósulhat meg. Miközben a tibeti eredetű buddhizmus harmadik legmagasabb rangú vezetője, s így szerepe és tevékenysége az egész egyetemes buddhista egyház számára fontos, ő maga nem töltheti be maradéktalanul azt a pozíciót, mely a történeti hagyomány szerint megilleti. Cikkünkben életrajzi adatai felhasználásával bemutatjuk eddigi életét, tevékenységét, illetve szerepét napjaink mongol buddhizmusában. Az áttekintés aktualitását adja, hogy a mongol egyházfő 2007. októberében Budapesten tartott tanításokat és beavatást.

A mongol buddhizmus már kialakulása kezdeti szakaszában is szoros kapcsolatban állt a világi hatalommal. Az első, de különösen a második mongol buddhista megtérés korszakában¹ a mongol kánok saját hatalmuk legitimálása érdekében is megpróbálták felhasználni a létrejövő egyház társadalmi befolyását, a buddhizmus reinkarnációs tanait és a mongol területeken a második megtérés után túlsúlyba kerülő gelugpa (tib. *dge-lugs-pa*) egyház *tulku* (tib. *sprul-sku*) hagyományát. Ugyanakkor maga a buddhista egyház is kihasználta a világi hatalommal való kapcsolatban rejlő lehetőségeket, így mongol egyházszervezet kiépítésében a 17. század után igen jelentős szerepet jutott ennek a szövetségnek.

Nagyrészt ennek, a korai időszakban kialakuló kapcsolatnak is köszönhető, hogy a mongol buddhista egyház, hol a körülmények sajátos összecsúszásának kapcsán, hol pedig tudatosan kihasználva az adódó lehetőségeket soha nem akarta – nem tudta – magát teljes mértékben függetleníteni a világi hatalomtól, illetve annak politikai befolyásától. Így volt ez a buddhista

¹ Az első mongol megtérésként a buddhizmusnak az első dzsingiszida uralkodók, de még inkább Kubiláj és a Yuan dinasztia korában a mongol birodalomban való megjelenését szokás említeni. A második megtérés a tümet Altan és a csahar Ligdan kán nevéhez fűződik a XVI. század második felében, illetve a XVII. század elején. Napjainkban egyes mongol kutatók a Kínai birodalom időszakában megjelenő buddhizmust szokták

az első megtérésként említeni, így gyakorlatilag több mint egy évszázaddal korábbra helyezve azt az időpontot, mikor a mai Mongólia területén megjelenő, valószínűleg egy korai mongol nyelvállapotot beszélő népesség először ismerkedett meg ezzel a vallással. A nemzetközi tudományos élet ezzel szemben a két megtérés elméletét fogadja el. LXAGWASÜREN – DAŠJAMC (2001).

egyházszervezet kiépítésének időszakában a 17–19. században² éppúgy, mint a huszadik század elején, mikor az egyház politikai hatalma újra megnövekedett, s akkor is, amikor az 1930-as évektől az alig egy évtizedes teokrácia után kénytelen volt történetének legsötétebb korszakát elviselni.

Az 1990-es évek elején bekövetkező mongóliai rendszerváltás ismét új helyzetet teremtett. A szocialista ideológia befolyásának évei után felszabaduló Mongóliában szinte soha nem látott lelkesedéssel fordultak az emberek a vallás felé. A hívek száma robbanásszerűen nőtt csakúgy, mint azoké, akik a csaknem hét évtizedes tiltás után ismét az egyházi életet választhatták hivatásukul. Míg a mongol buddhista egyház a kilencvenes évekig szintet tetszhalott állapotban próbálta túlélni az elnyomást, addig az azóta elmúlt csaknem két évtizedben szinte soha sem látott módon, gyors fejlődésnek, látványos virágzásnak indult. A szerzetesek számának növekedése mellett egyre több kolostort építenek újjá, újjászervezik az oktatási rendszert, újabb *dacan*-okat³ alapítanak, illetve folytatják az oktatást a régiókban.⁴ A vallás látványos virágzása azonban több olyan kérdést, illetve problémát is felvet, melyek egy része a tiltás hosszú korszakában gyökerezik, más részük azonban a jelen politikai eseményeinek köszönhető. Több ezek közül túlmutat Mongólia határain és gyakorlatilag nemzetközi diplomáciai kérdésként vetődik föl. Jórészt e körülmények következtében a mongol buddhista egyház helyzete napjainkban nem tekinthető csupán belügynek. Megítélésének több olyan nézőpontja van, mely nem engedi, hogy a felmerülő kérdéseket a mongolok önállóan rendezzék. Ezek közül az egyik legfontosabb a IX. Bogdo Gegen⁵ személye körül kialakult helyzet, melynek néhány aspektusát kívánjuk a jelen cikkben fölvezetni.

A mongol egyházfők, a *bogdo gegen*-ek már hivataluknál fogva is a mongol történelem állandó szereplőivé váltak. Erre nem csupán egyházi méltóságuk, és a buddhista egyház által a mongol társadalomban betöltött szerep predesztinálta őket, de gyakran saját elhatározásukból is a politikai élet aktív szereplői lettek. Így történt az első mongol egyházfő Öndör Gegen Dzanabadzar⁶ idején, amikor maga a cím létrejött, s 1911-ben is, amikor a VIII. Bogdo Gegen a mongol állam irányítójává vált.⁷

A mongol történészek a nyolcadik mongol főlámát szokták az egyetlen mongol teokratikus uralkodóként említeni. Itt kell azonban megjegyeznünk, hogy bár az első mongol egyházfő beiktatása óta (1650) a huszadik század elejéig eltelt több mint három és fél évszázad elég időt adott ahhoz, hogy a bogdo gegenek a mongol társadalom szinte megfellebbezhetetlen tekintélyű vezetőivé váljanak, ez önmagában még nem lett volna elegendő ahhoz, hogy 1911-ben a nyolcadik újjászületés a világi irányítást is a kezébe kaphassa. Az első mongol egyházfő, Öndör Gegen a 17–18. század fordulóján olyan politikailag is jelentős szerepet játszott mongol történelemben, hogy a tőle eredeztetető történeti hagyomány arra is predesztinálta a mongol egyház-

² Az egyházszervezet kiépítése elsősorban a mandzsu korban és jelentős császári támogatással ment végbe a mongol területeken.

³ Halha *dacan*, mong. *dačan*, (tracang, tib. *grwa-tshang*). Kolostor, kolostoriskola.

⁴ TELEKI – MAJER (2006).

⁵ Mong. *boyda gegen*, halha *bogd gegeen*, „szent fényesség”. A tibeti dzsecun dampo (tib. *rje-btsun gdam-pa*) cím mongol megfelelője.

⁶ A szanszkrit Jñānavajra (Jese dordzse tib.

Ye-shes rdo-rje) mongol formája. A dzana kifejezés a szanszkrit terminológiából ismert *jñā* gyökből képzett *jñāna* szóból eredeztethető, mely tudást, bölcsességet és megértést jelent. A *badzar* jelentése vajra „gyémánt”, illetve „villám”. A szó jelentése tehát „a bölcsesség villama”.

⁷ A mongol egyházfőkre vonatkozóan lásd: BAWDEN (1961).

főt, hogy kezébe vehesse az állam irányítását, amikor ezt az adott történeti környezet lehetővé tette.

A mongol buddhista egyház a mandzsu korban gyakorlatilag a mongol önállóság és függetlenség, illetve a mongol hagyományok legfontosabb intézményesült szervezetévé vált, s ez a szerepe – ha néhány esetben csak jelképesen is – az egyházfő személyében összpontosult. Ennek köszönhető többek között az a tekintély, melyet nem csak a buddhista hívek között, de gyakorlatilag az egész mongol társadalomban megszemélyesítettek. Ez tette lehetővé, hogy a nyolcadik újjászületés 1911-ben a világi kormányzást is a kezébe vegye, s ezek a körülmények teszik még hangsúlyosabbá azt aényt, hogy napjainkban ismert ugyan a IX. Halha Dzszebcsundamba kutugtu⁸ személye, de mégsem tudja betölteni azt a pozíciót, melyre elődei tevékenysége, illetve az egyetemes és a mongol buddhizmusban betöltött pozíciója feljogosítaná.

Mint korábban említettük a mongol buddhista egyház a huszadik században épp úgy megélte hatalma egyik csúcspontját, mint ahogy az elnyomás legmélyebb, legsötétebb korszakát. Ezek az események közvetve, vagy közvetlenül kapcsolódtak a VIII. Bogdo Gegen személyéhez is. A mandzsu uralom bukása után 1911-ben őt emelték a káni trónra, így a mongol történelemben először ő volt az, aki személyében egyesítette a világi és egyházi hatalmat. Bár születését tekintve nem volt mongol, kánná választásakor már csaknem negyven éve élt mongol földön. Miután gyermekkorában felismerték, hogy ő a mongol egyházfő következő megtestesülése 1874-ben Mongóliába utazott, hogy ott átvegye elődei pozícióját, s bár személyisége talán nem emeli a legjelentősebb mongol államférfiak sorába, de a század második évtizedében betöltött szerepe mégis a mongol történelem egyik megkerülhetetlen szereplőjévé tette. Nem véletlen, hogy tényleges hatalma elvesztése után (1921), pusztán jelenlétével meg tudta védeni az egyházat az új politikai hatalomtól, mely nem sokkal korábban részben az egyházfő hallgatolagos támogatásával alakíthatta ki azt a mongol-orosz (szovjet) szövetséget, mely az új kormányt hatalomra segítette.⁹ A forradalom győzelme után nem sokkal a mongol szabadságharcosok vezetői – természetesen a vallásellenes bolsevik ideológia, és új szövetségesük a Szovjetunió sugallatára – már a mongol egyházat és annak vezetőjét tették felelőssé minden problémáért, mely korábban Mongóliát érte. Csak az alkalomra vártak ahhoz, hogy hatalmukat az egyház rovására erősíthessék meg, s ez a lehetőség 1924 májusában, a VIII. Bogdo Gegen halálával el is érkezett.

Az egyházfő halála után környezete a gelugpa hagyományoknak megfelelően az új reinkarnáció megtalálása érdekében intézkedett a szükséges lépésekről, de ez a törekvésük az állami vezetés részéről semmilyen támogatást nem kapott. Az új hatalom képviselői felismerték azt a lehetőséget, mellyel elképzeléseiknek megfelelően gyengíteni tudták a buddhista egyházat. Megtiltották, hogy az új megtestesülést felkutassák, illetve hivatalos formában is deklarálták, hogy a mongol egyházfő nem fog újjászületni.¹⁰ Az 1924 augusztusában a Nagy Népi Hurál

⁸ Mong. *ĵebcsundamba qutuytu*, halha *ĵawjandamb xutagt*.

⁹ Bár a rendszerváltás előtti mongol történetírás hajlamos volt megfedkezni róla tény, hogy a magukat a forradalom irányítóinak tekintő, s elsősorban Mongólia függetlenségének kivívását szem előtt tartó forradalmárok 1919-ben a mongol egyházfő hozzájárulását kérték ahhoz, hogy a kínai megszállókkal szembeni fegyveres

harcra az orosz bolsevikoktól kérhessenek segítséget.

A kezdetektől több láma is részt vett a szervezkedésben, jóllehet legtöbbjüket az ideiglenes kormányban betöltött magas rangjuk ellenére is koncepciók vádai alapján bebörtönözték, illetve kivégezték a következő néhány évben.

¹⁰ SÁRKÖZI (1992)

által elfogadott új alkotmány már törvényileg akadályozta az egyház korábbiakhoz hasonló működését. Mongóliában is megindult az a folyamat, mely az egyházellenes bolsevik kormányok tevékenységét jellemezte minden olyan országban, ahol hatalomra kerültek. A végrehajtás konkrét lépései ugyan mindenhol eltértek valamelyest, de a cél ugyanaz volt. Megtörni az egyház tekintélyét, majd a híveket adminisztratív, sőt ha kell erőszakos eszközökkel elfordítani az egyháztól. Ez a tevékenység Mongóliában az 1937-es nagy egyházellenes pogromokban érte el véres csúcspontját. Bár 1924-ben törvényben tiltották meg a mongol egyházfő újabb megtestesülésének felkutatását, a gelugpa hagyományoknak megfelelően egy néhány szerzetesből álló csoport mégis elindult Tibet felé. Tevékenységüket nem koronázhatta siker, többen az életükkel fizettek bátor tettükért. Ezzel látszólag be is zárult a mongol egyházfők története.

De ahogyan ez a több évtizedes hallgatás után bebizonyosodott, az egyetemes buddhista egyház egyik legmagasabb rangú lámája továbbra is végzi tevékenységét, mely napjainkban sem korlátozódik csupán a mongol egyházra. Paradox módon éppen azok a nehézségek, melyek abban akadályozzák, hogy elfoglalhassa méltó helyét, teszik lehetővé azt, hogy tevékenységét az egyetemes egyház javára végezhesse Mongólia határain túl, de nem megelégedkezve a mongolokról.

A IX. Halha Dzsebcundamba élete nagyobb részében teljes ismeretlenségben volt kénytelen élni. Csak néhány beavatott személy ismerte valódi szerepét, miközben ő maga egy szinte átlagos tibeti buddhista menekült életét élte Indiában. Az alábbiakban a mongol területeken megjelent rövid életrajza alapján ismertetjük életének főbb eseményeit.¹¹ Jellemző sajátos helyzetére, hogy napjainkban is csak nagyon kevés helyen érhetőek el életrajzi adatai, sőt ezek között például születési évére vonatkozóan kisebb ellentmondások is felfedezhetők.¹² A források nem mulasztják el hangoztatni, hogy az V. Dalai láma és a Bogd között nagyon közeli, baráti viszony alakult ki már gyermekkorukban, annak ellenére, hogy nem egyidősek. Ezt a kapcsolatot a hagyomány is alátámasztani látszik, hiszen korábbi megtestesüléseik idején is szoros kapcsolatban álltak. Az első Bogd és az V. Dalai láma is jó barátok voltak, sőt a Dalai láma hetedik és a mongol egyházfő negyedik újjászületései egy családban látták meg a napvilágot. A jelenlegi egyházfő tanítványai bizalmatlanok a kérdezővel szemben – ezt többször is tapasztaltam¹³ –, nem szívesen beszélnek mesterük életéről, ami bizonyos szempontból érthető is, hiszen többre becsülik tevékenységét, mint az egyszerű életrajzi adatokat.

A kilencedik Bogdo Gegen, Dzsambalnamdolcsoidzsidsancan¹⁴ a tibeti Ű¹⁵ tartományban található Ladambrin kolostortól északra eső Tomsig hágó közelében a 16. hatvan éves ciklus víz-majom évében (1932),¹⁶ számos csodálatos jel kíséretében született. Apja Ralo loszang dzsambal Pempo-ból, anyja Jangcsug Kam-ból származott.

11 A mongol életrajz alapján a főláma szerzetesi neveit, illetve néhány esetben mestereinek nevét is a halha átirásnak megfelelő alakban adjuk közre.

12 Lásd később a születési évére vonatkozó adatokat.

13 Több olyan szerzetessel és apácával sikerült beszél-nem, akik hosszabb ideig – esetenként másfél évtizedig is – tanultak nála.

14 Halha ĴambalnamdolčojĴjancan, Dzsampel namtrol

csöki gyalcen (tib. Ĵam-dpal mam-grol chos-kyi rgyal-mtshan)

15 Tib. Dbus.

16 Érdekes, hogy egyes források születési dátumának az 1930-as évet adják meg. Többen, így néhány tanítványa is ezt azzal támasztja alá, hogy a gyermek egyik legközelebbi barátja a XIV. Dalai láma volt, aki öt évvel fiatalabb volt nála.

A Bogd fogantatása idején a kilencvenedik *drehor* Dzsambacsoidag¹⁷ rinpocse már születésekor felismerte kivételes rangját. A születendő gyermekre vonatkozóan kinyilvánította: „Másoktól igen különböző, nagy égi előd”, és a Szodnamdardzsaj¹⁸ nevet adományozta neki, majd később ezt Pavonhava Decsininbo¹⁹ a Szodnamdandzandardzsai²⁰ névre egészítette ki. Nem sokkal ez után a gyermeket Dzsamjan cordzs²¹ egy későbbi újjászületésének ismerték el, „a valódi Dzsamiannamhajnorov”²² nevet adományozták neki. A Bogd négy éves korában Rentung rinpocse²³ Tüvdendzsambal-Is ismerte fel, hogy ő a VIII. Bogdo Gegen következő újjászületése. Személyét azonban titokban tartották, mert az akkori politikai környezet egyáltalán nem volt alkalmas arra, hogy ezt a hírt nyilvánosságra hozzák. Az új egyházfő a kilencedik megtestesülés, ha az első Bogd Dzanabadzartól számoljuk, Dzonan Dzsavdzandarnattól²⁴ számítva a tizedik, Dzsamjancordzs-tól²⁵ számítva a 14., Barbudzovog panditától²⁶ számolva a 23., Dobtamed bódhiszavatától számolva a 28. újjászületés lett.²⁷

Mongólia nyugati területein épp a kilencedik Bogd születése idején törtek ki kisebb lámalázadások, melyek aztán országos jelentőségűvé duzzadtak. Az addig elsősorban adminisztratív eszközökkel²⁸ háttérbe szorított mongol egyház néhány képviselője ekkor kilépve a nyilvánosság elé határozottan kezdte követelni az egyház és a lámák helyzetének javítását szolgáló intézkedések bevezetését. A felkelést véresen leverték, az 1937-ig tartó megtorlásokban több tízezer láma és apáca vesztette életét, több mint hétszáz kolostort földig romboltak, vagyonukat elkobozták. Mindehhez az adta az ideológiai hátteret, hogy a mandzsu fennhatóság alatt elszenvedett minden sérelemért jórészt a buddhista egyházat tették felelőssé.

A kilencedik újjászületés felismerése sem tette lehetővé, hogy az akkor még függetlennek tekinthető tibeti kormányzat rendezze kapcsolatait a mongolokkal. Az ulánbátori vezetők azonban minden kapcsolatot megszakítottak Tibetel, így esély sem volt a helyzet normalizálására.

A fiatal Bogd mindeközben folytattat buddhista tanulmányait. Hét éves korában került a Drepung Gomang kolostorba, ahol egyszerű lámatanoncként buddhista filozófiát tanult. Első mestere a Drepung kolostorban élő mongol tudós, Gese Tubten nyima²⁹ volt, de mellette még több neves tanítót is mesterének tekinthetett. A gelugpa irányzatban belül tanítója volt Őszentsege a Dalai láma és a Pancsen láma is. Megismerkedett a tibeti buddhizmus más irányzatainak tanításaival is. A nyingmapa (tib. *nying-ma-pa*) irányzatban Dilgo Khyentse Rinpocse, a kagyü

17 Halha Ĵambačoidag.

18 Halha Sodnamdarjai.

19 Halha Pawonxawa Dečinninbu.

20 Halha Sodnamdanjarjai.

21 Halha Jamyan corj, Conkápa (tib. Btsong-kha-pa) hét apát-tanítványának egyike. A halha mongol Bogd egyik korábbi megtestesülésének tekintik.

22 Halha Ĵinxene Ĵamiyannamxainorow.

23 Halha nevén Raden rinpuči TüwdenĴambal-Is.

24 Halha Jonan, tib. *jo-nang-pa*, halha Ĵawjandarnat, Tāranātha Kun-dga' snying-po, a dzsonangpa (tib. *jo-nang-pa*) rend neves történetírója nevének halha-mongol átírása.

25 Halha Ĵamjancorj. Más művekben Dašibaldan-ként említik Dzsamjang csordzse tasi pelden (tib. Ĵam-dbyangs chos-rje bkra-shis dpal-ldan (1379–1449)).

26 Halha Barbujowog, más átírásban Barbačobo, (tib.

‘Bari-bali gtso-bo). Indiában született, NagyaniĴu egyik tanítványa volt.

27 SZILÁGYI (2004).

28 Az 1920-as évek közepétől a bolsevik kormány a fiatal lámákat megpróbálta rákényszeríteni arra, hogy elhagyják a kolostorokat. Bevezették az általános hadkötelezettséget, a fegyverforgatást lelkiismereti okból elutasítókra jelentős büntetéseket szabtak ki, a bevonulás megváltásának összegét egyre magasabbra emelték. Később állami kölcsönökkel próbálták a lámákat rávenni arra, hogy kilépjenek a szerzetből és saját pásztorgazdaságokat alapítsanak. Ezek az intézkedések azonban nem hoztak látványos sikereket, így következett a fizikai kényszer, a véres megtorlás alkalmazása.

29 Halha Agwančoidan boradi dulba xamba Tüwdennyam, tib. Dge-bshes Thud-stan nyi-ma.

(tib. *bka'-bgyud-pa*) irányzatban Kalu Rinpoce, a szakjapa (tib. *sa-skya-pa*) irányzatban pedig Őszentsége Szakja Trizin voltak a mesterei. A felsorolásból kitűnik, hogy a legjelentősebb tibeti buddhista irányzatokban megkapta a legmagasabb tanításokat, beavatásokat, valamint a tanításokra való meghatalmazásokat. Nyolc éves korában Retung (Radeng) rinpocestól kapta meg a gecül (tib. *dge-tshul*) fokozatot. A kolostorban a hagyományoknak megfelelően tizennégy évig tanult buddhista filozófiát, tanulmányai során a Madyamika tanítás tanulmányozásáig jutott. 21 (1952) évesen elhagyta a kolostort és a nincstelen vándorló szerzetesek életét élve töltötte következő éveit. Koldus jógiként zarándokolt el Tibet szent helyeire. Elvonulásokat, csöd³⁰ gyakorlatokat végzett és olyan buddhista szövegeket tanulmányozott, mint a Bodi mörin dzereg,³¹ vagy a Lucsin³² szertartások szövegei.

Huszonöt évesen tért vissza a szerzetesi élethez. A Ganden Puncog Ling³³ kolostorban telepedett le. Ezt a kolostort még Tāranātha alapította Takten Puncog Ling³⁴ néven, Sigacétól körülbelül három órányira található. Itt nagyjából 500 láma élt és évente általában két-három alkalommal tartottak itt Kālacakra szertartásokat. A kolostor nevét később Ganden Puncog Ling-re változtatták. Történetéhez egy olyan legenda is tartozik mely magyarázattal szolgál arra vonatkozóan, hogy a dzsonangpa (tib. *jo-nang-pa*) rend jeles képviselője, a *Buddhizmus története Indiában*, illetve a Kālacakráról szóló néhány fontos mű szerzője Tāranātha miért Mongóliában reinkarnálódott. Egy tanítás során a jó előadói képességeiről, és humoráról is ismert Tāranātha arról beszélt, hogy halála után vajon hol fog újjászületni. Ekkor egy mongol tanítványa így kiáltott fel: „Oh mester, következő alkalommal kérlek, szüless újjá mongol földön!”.

1959-ben a Dalai láma és a tibeti kormány is menekülni kényszerült a kínai néphadsereg betörő csapatai elől. A Bogd csaknem egy évig még a tibeti határ közelében maradt és tovább folytatta tanulmányait. Később kénytelen volt tovább menekülni, és ő is számos társához hasonlóan Indiában talált menedéket. Előbb Dardzsilingbe, majd Dél-Indiába utazott. Itt telepedett le családot alapított, gyermeke is született és élte a tibeti menekültek mindennapi életét. Életének ez a szakasza – melyről a buddhista életrajzok meglehetősen szűkszavúan tesznek említést – 1981-ig tartott, utána visszatért az egyházba.

1986-ban 47 éves korában felvetődött annak a gondolata, hogy visszatérjen szülőföldjére Tibetbe. Ezzel kapcsolatban felmerült annak a lehetősége is, hogy az akkori tibeti kormányzat beleegyezését is megszerezzék ehhez, az út azonban nem valósult meg.³⁵

1990-ig Madhyia Pradesh-ben élt Közép-Indiában, s a tibeti menekültek között szerzetesként működött, számos elvonulást és tanítást tartott számukra. Ebben az időben merült fel újra a mongol egyházfő újabb megtestesülésének megtalálására vonatkozó igény. Őszentsége a XIV. Dalai láma is foglalkozott a kérdéssel, s alig egy évvel később a hivatalos mongol álláspontot megismerve döntésre is jutott az ügyben.

Mongóliában az 1990-ben bekövetkezett rendszerváltás után a buddhista egyházzal kapcsolatos állami állásfoglalás meglehetősen sajátosan alakult. Bár az új alkotmány lehetővé teszi a szabad vallásgyakorlatot bizonyos, elsősorban Mongólia határain túl mutató tényezők mégis akadályozzák, hogy az egyházszervezet az 1921 előtti állapotoknak megfelelően épülhessen

30 Tib. mchod.

31 Halha Bodi möriin jereg, tib. Lam-rim chen-po.

32 Halha Lüüjin, tib. Klu-sbyin „áldozati szertartás”.

33 Tib. Dga'-ldan phun-tshogs gling.

34 Tib. Stag-bstan phun-tsogs gling.

35 AGWANDORJ (2002).

újjá. Miközben az állam közvetlenül nem szól bele az egyház működtetésének módjába, az egyházi oktatás újjászervezésébe, nem engedheti meg, hogy az egyház olyan lépéseket tegyen, melyeket Kína nem nézne jó szemmel.

1991-ben az új, demokratikusan választott mongol állami vezetés a Dalai lámától hivatalosan is állásfoglalást kért a mongol egyházfő személyével kapcsolatban. A mongol államelnök D. Ocsirbat és más fontos állami vezetők, tolmácsolva a mongol buddhista hívek kérését, a Dalai láma mellett működő, száműzetésben lévő tibeti kormány Mongóliába látogató Vallási és Kulturális miniszteréhez fordultak. A mongol államfő így fogalmazta meg a kérést:

„Eljött hozzánk is a demokrácia. Szabadon választhatjuk meg vallási hovatartozásunkat, és a Halha Dzsebcundamba Rinpoce kilencedik újrászűletését szeretnénk visszahívni hazánkba. Úgy hallottuk, hogy az emigráns tibetiek között él Dharamszalában a halha-mongol egyházfő következő reinkarnációja. Tudni szeretnénk, hogy valóban így van-e? Kérem Őszentségét a XIV. Dalai Lámát, hogy vizsgálja meg, valóban ő-e a mi Bogdo Gegenünk.”³⁶

A kérésnek eleget téve 1991-ben a XIV. Dalai láma hivatalosan is kinyilvánította, hogy az, akit a IX. Dzsebcundambaként tisztelnek, valóban a VIII. Halha-mongol egyházfő újjászűletése.³⁷ A buddhista egyházfő állásfoglalásáról a Bogdo Gegen 1992-ben (víz-majom év), a tibeti kormány Kulturális és Vallásügyi Minisztériumától értesült. A hivatalos értesítés átvétele után Dharamszalába utazott. Még abban az évben december 13-án a mongol főláma hivatalos beiktatására a Drepung Gomang kolostorban került sor.

Ezzel a lépéssel az új mongol kormány bonyolult politikai helyzetbe került. Ekkor vált egyértelművé, hogy a mongol buddhista egyház helyzetének és szerepének megítélése nem lehet pusztán belpolitikai kérdés. Bár a mongol egyházfő beiktatásában az egyetlen kompetens személy maga a buddhista egyházfő, azzal, hogy a mongolok az ő állásfoglalását kérték a IX. Bogdo Gegen személyével kapcsolatban, felkeltették a kínai kormány figyelmét is. Ezzel a kérdés sajnos olyan politikai síkra terelődött, mely a mai napig akadályozza azt, hogy az új mongol egyházfő elfoglalhassa helyét mongol hívei körében.

Mint ismeretes Kína hivatalosan nem ismeri el sem a dalai lámát, sem a mellette működő intézményeket, s ez a mongolok kérését is sajátos színben tünteti fel. Jóllehet, ez a megkeresés csupán az egyházzal kapcsolatos állásfoglalásra vonatkozott, nem elhanyagolhatóak a politikai hatásai sem. Ugyanakkor itt kell leszögeznünk, hogy ezzel a lépéssel a mongolok nem foglaltak állást a Dalai láma világi szerepével kapcsolatban, mint buddhista egyházfőhöz fordultak hozzá.

Mongóliában az egyház és az állam szétválasztása a huszadik század folyamán megtörtént. Ez a folyamat a teokratikus állam összeomlásától, az 1924-es új népi alkotmány elfogadásáig tartott. Jóllehet, sok áldozatot követelő, véres események kíséretében történt – és korántsem sikerült a mongol híveket végleg elfordítani a vallástól –, a rendszerváltás után már fel sem merült a teokratikus rendszer bármilyen jellegű újjászervezése. Bár a mai mongol állam részben elődjének tekinti a 1911–1919 között létezett Teokratikus Mongol Államot – mint az utolsó olyan korszakot az 1990-es rendszerváltásig, melyben Mongólia belső önállósággal bírt –, ez nem jelenti azt, hogy az egyházat bevonják az ország irányításába. Ilyen értelemben, a mongol

³⁷ A Dalai láma erről a hivatalos dokumentumot 1991. szeptember 9-i dátummal adta ki.

egyházfő személyével kapcsolatos állásfoglalás kérése a Dalai lámától nem jelenti a Tibet nemzetközi megítélésével kapcsolatos állásfoglalást. A kialakult helyzet azonban sajátos változásokat hozott, melyeket érdemes röviden áttekinteni.

A mongol egyházfő hivatalos elismerése után jogosan merült fel az igény a mongol buddhista hívekben és a szerzetesekben arra, hogy egyházuk vezetője térjen vissza Mongóliába. Bár a rendszerváltás után a mongolok szinte akadálytalanul zárandokolhattak – és tehetik ezt ma is – a buddhista egyház magas rangú vezetőihez, Őszentségéhez a XIV. Dalai lámához, illetve a IX. Halha Dzsebcundambához Indiába, tanulhattak és tanulhatnak mongol lámák az indiai vallási központokban, ez nem pótolhatja azt, hogy az egyházfő kénytelen Mongólia határain kívül tartózkodni. A mongol kormányok az 1991-es – utólag már merésznek is nevezhető – fellépés után óvakodtak hivatalosan is állást foglalni a kérdésben.

1999-ben a IX. Bogdo Gegen egy interjúbán úgy nyilatkozott, hogy semmilyen hivatalos kapcsolata nincs Mongóliával.³⁸ A mongol buddhistákkal, mongóliai kolostorokkal csak a zárandokokon keresztül tartotta a kapcsolatot, bár beiktatása után a mongolok többször is meghívták hazájukba. A meglehetősen bizonytalan nemzetközi helyzetet jól példázta, hogy 1995-ben a Delhiben működő mongol nagykövetség nem adott számára beutazó vízumot annak ellenére sem, hogy nem hivatalos keretek között utazott volna az országba, így elméletileg nem kellett volna tartani az esetleges politikai következményektől.

Ez a helyzet napjainkra semmit sem változott. A mongol egyházfő mindmáig csupán egy alkalommal tudott Mongóliába utazni. Az 1999 nyarán ott eltöltött néhány hónap adott számára lehetőséget arra, hogy híveivel találkozhasson. Szertartásokat és tanításokat tartott a fővárosban és több vidéki vallási központban is. Vízuma lejárta után kénytelen volt elhagyni az országot, ahová eddig még nem térhetett vissza. A mongol egyház és a hívek nem szakították meg vele minden kapcsolatot, hiszen évről-évre sokan keresik fel őt indiai buddhista zárandoklatuk során. Sok mongol szerzetes tanul irányításával, akik tanulmányaik befejezése után visszatérnek országukba, így tartva a kapcsolatot a mongol egyházfő és a mongol buddhisták között.

Mongol hívei spirituális vezetőjüként tekintenek rá. 2004-ben Ulánbátorban létrehozták a Jebtsundamba Center nevű nonprofit buddhista központot, mely legfőbb támogatójának a IX. Halha Bogdo Gegent választotta. A központ deklarált célja, hogy a buddhista vallási oktatás újjászervezésével, a lerombolt kolostorok újjáépítésével megpróbálja az egyházellenesség hetven éves korszaka által okozott pusztítást orvosolni. El kívánják érni, hogy a Bogdo Gegen ismét Mongóliában élhessen. Ennek érdekében aláírásgyűjtésbe is kezdtek, hogy így próbálják a kormányt befolyásolni. A Dzsebcundamba elszigeteltségére jellemző, hogy erről a próbálkozásról csak magyarországi látogatása során értesült.

Az, hogy a IX. Dzsebcundamba nem telepedhetett le Mongóliában sajátos helyzetet teremtett. Mivel ideje nagy részét nem az egyháza irányítása tölti ki, ő maga is a buddhizmus utazó nagykövetévé vált csakúgy, mint az egyházfő, ugyanakkor szerepe némileg különbözik a Dalai lámától. Tevékenységének nincs semmilyen politikai aspektusa. Megjelenései sokkal kevésbé hordozzák magukban azt a jelentéstartalmat, mely a Dalai lámától, illetve személyétől elválaszthatatlan. A világot járva szertartásokat tart, találkozik az adott országban élő buddhisták-

kal, tanításokat, meditációkat és elvonulásokat vezet a világ sok országában, így például járt már az Egyesült Államokban, Oroszországban, Kalmükiában és Burjátiában – az ott élő mongolok között –, Kanadában, Szingapúrban, Tajvanon és Svájcban. Ennek a tevékenységének köszönhetően valószínűleg sokkal többet tehetett a világban a buddhizmus a megismertetésének, elfogadtatásának érdekében, mint ha „csupán” a mongol egyházat vezetné. Manapság valóban kijelenthetjük, hogy a mongol buddhista egyház feje, a IX. Halha Dzsebcundamba, a Bogdo Gegen Rinpoce a tibeti-mongol buddhizmus harmadik legjelentősebb főlámája.

Irodalomjegyzék:

- BAWDEN (1961): BAWDEN, Charles: The Jebtsundamba khutugtus of Urga, Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- AGWANDORJ (2002), AGWANDORJ, Bri: Awral itgelt yecdügeer Bogd Jawjandamba xutagtiin tobč hamtar. Ulaanbaatar. (Az oltalmat adó kilencedik Bogd Dzsebcundamba rövid életrajza)
- BERGER – BARTHOLOMEW (1995): BERGER, Patricia – BARTHOLOMEW, Terese Tse (ed.): Mongolia. The Legacy of the Chinggis Khan. Thames and Hudson, Asian art Museum of San Francisco.
- ČOINXOR (1995): ČOINXOR, Ĵ : Öndör Gegen Janabajar. Ulaanbaatar. (Öndör Gegen Dzanabadzar)
- HERTZOG (1999): HERTZOG, Stuart: Interview with the Ninth Khalkha Jebtsundamba. www.greenvictoria.ca
- IČINNOROW (2005): IČINNOROW, S.: Öndör geegen Janabajar. Namtar, büteeliin jarim asuudal. Ulaanbaatar.
- LXAGWASÜREN – DAŠJAMC (2001): LXAGWASÜREN, G. – DAŠJAMC, D: Mongoliin filosofiin tüüx. Ulaanbaatar. (A mongol filozófia története)
- SÁRKÖZI (1992): SÁRKÖZI Alice: Political Prophecies in Mongolia in the Seventeenth Twentieth Century. Akadémiai Kiadó, Budapest – Wiesbaden.
- SZILÁGYI (2002): SZILÁGYI Zsolt: A mongol buddhista egyház politikai szerepvállalása a mongol autonómia idején. In. *II. Orientalista Nap* 2001. december 18. MTA Orientalisztika Bizottság, ELTE Orientalisztikai Intézet Budapest. pp. 141–155.
- SZILÁGYI (2004): SZILÁGYI Zsolt: Manchu-Mongol Diplomatic Correspondence 1635–1896. Treasures of Mongolian Culture and Tibeto-Mongolian Buddhism Vol 1. ed. Géza Bethlenfalvy. State Central Library of Mongolia, Research Group for Altaic Studies Hungarian Academy of Sciences, Budapest.
- SZILÁGYI (2004): SZILÁGYI Zsolt: A mongol buddhista egyház feje, a VIII. Bogd geegen élete és politikai szerepvállalása. In: *Őseink nyomán Belső-Ázsiában III.* szerk. Birtalan Ágnes. Budapest pp. 261–284.
- TELEKI – MAJER (2006): TELEKI Krisztina – MAJER Zsuzsa: A mai Ulánbátor kolostorai és szentélyei. In: *Keréknymok*. 2006/1. Tan Kapuja Buddhista Főiskola, Budapest. pp. 147–158.